

Emilia Garncarek*

 <https://orcid.org/0000-0002-9685-0741>

Fenomen zjawiska szarych rozwodów w kulturze zachodu – jego uwarunkowania w świetle współczesnych opracowań

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę rozwodów w drugiej połowie życia, tzw. „szarych/srebrnych” rozwodów. Jego celem jest poznanie uwarunkowań nasilenia zjawiska w kulturze zachodniej. W artykule przedstawiono kontekst społeczno-kulturowy fenomenu, a przeprowadzona analiza (*desk research*) pozwoliła na wyodrębnienie typologii czynników warunkujących „szare/srebrne” rozwody. W podsumowaniu podkreślono wpływ i znaczenie dalszych socjologicznych badań nad omawianą problematyką.

Słowa kluczowe: przemiany rodziny, rozwody w drugiej połowie życia, szare/srebrne rozwody, desk research

* Dr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Socjologii, Katedra Socjologii Wsi, Miasta i Zmiany Społecznej, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź, e-mail: emilia.garncarek@uni.lodz.pl

Received: 2.01.2026. Verified: 27.01.2026. Accepted: 30.01.2026.

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: University of Lodz. **Conflict of interests:** Article authored by the managing editor; editorial and review handled independently by Marcin Kotras (editor-in-chief). **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

The Phenomenon of Grey Divorce in Western Culture: Its Conditions in the Light of Contemporary Studies

Summary

The article addresses the issue of divorce in the second half of life, known as grey/silver divorce. Its aim is to identify the factors contributing to the prevalence of this phenomenon in Western culture. The article presents the sociocultural context of the phenomenon, and the analysis (desk research) allowed for the identification of a typology of factors determining grey/silver divorces. The summary emphasises the impact and importance of further sociological research on this issue.

Keywords: family transformations, divorces in the second half of life, grey/silver divorces, desk research

Wprowadzenie

Współcześnie rozwody stanowią powszechne zjawisko. W Unii Europejskiej w 2023 r. zawarto 1,8 mln małżeństw, odnotowano natomiast 0,7 mln rozwodów. Między 1964 a 2023 r. wskaźnik rozwodów podwoił się, wzrastając z 0,8 na 1000 osób w 1964 r. do 2,0 w roku 2023 (Eurostat)¹. Prawie 50% wszystkich małżeństw w Stanach Zjednoczonych kończy się rozwodem lub separacją, szacuje się także, że 41% wszystkich pierwszych małżeństw kończy się w tym kraju rozwodem (CDC/NCHS National Vital Statistics System). Statystyki pokazują, że rozwód nie jest już domeną osób młodych i będących w średnim wieku, coraz częściej starsi dorośli doświadczają rozpadu małżeństwa. Kiedy przyjrzymy się danym, to okazuje się, że liczba rozwodów nieco spada wśród młodych ludzi (maleje także liczba ślubów wśród w tej kategorii wiekowej), natomiast wśród starszych obserwujemy więcej rozstań. Do niedawna zjawisko to było rzadkością, obecnie zaś przybiera na sile (Brown, Lin 2022).

Badaczki i badacze problematyki określają rozwody par z długoletnim doświadczeniem wspólnego życia i/lub rozwody osób co najmniej pięćdziesięcioletnich

¹ W 2023 r. w UE najwięcej rozwodów przeprowadzono na Łotwie (2,8 rozwodów na 1000 osób), Litwie (2,5) i w Finlandii (2,1). Z kolei najniższe wskaźniki rozwodów odnotowano w Słowenii (1,0 rozwodu na 1000 osób), Chorwacji (1,1) i Rumunii (1,2), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics (dostęp: 30.12.2025).

– „szarymi rozwodami” (*grey divorces*). Zjawisko to określa się również mianem „srebrnych/diamentowych” rozwodów. Kolor nie tylko kojarzy się z dwudziestą piątą rocznicą ślubu, która nazywana jest srebrnymi godami, ale także z pojawiającymi się na głowach rozstających się osób, srebrnymi/siwymi włosami.

Na zachodzie określenie „szary rozwód” (*grey divorce*) powołało do życia American Association of Retired Persons, które w 2004 r. opublikowało wyniki badań dotyczących rozwodów w drugiej połowie życia. Natomiast w 2012 r. badacze i badaczki z Bowling Green State University określili to zjawisko mianem „szarej rewolucji rozwodowej”, obserwowanej w Stanach Zjednoczonych (Westrick-Payne, Brown 2024). Osoby rozwodzące się po wielu latach małżeństwa i/lub będące co najmniej po pięćdziesiątce nazywane są *silver splitters*, czyli „srebrnymi rozwodnikami”.

Artykuł podejmuje kwestię uwarunkowań rozwodów w dojrzałym wieku. Opracowanie jest rezultatem analizy danych zastanych (*desk research*) na temat zjawiska rozwodów w drugiej połowie życia. Analiza literatury przedmiotu została przeprowadzona z wykorzystaniem bazy referencyjnej Scopus. Posłużono się wyszukiwarką bazy, korzystając z tzw. *search query* (zapytanie wyszukiwania), które stanowi kluczowy element procesu wyszukiwania w ramach bazy i pozwala na dostarczenie trafnych i użytecznych wyników. Na potrzeby analizy hasłem kluczowym było „grey divorce” (artykuły wyszukiwano z zastosowaniem takich metadanych, jak: *article title, abstract, keywords*). Ostatecznie do pogłębionej analizy zakwalifikowano 38 dokumentów z obszaru Social Science². Na poczet niniejszego opracowania poszukiwano odpowiedzi na pytanie o przyczyny rozwodów w starszym wieku. Analiza pozwoliła zarysować społeczno-kulturowe uwarunkowania nasilenia zjawiska szarych rozwodów we współczesnych społeczeństwach z kręgu kultury zachodniej, odpowiedzieć na pytanie o jego przyczyny i przedstawić typologię czynników warunkujących szare rozwody.

2 Materiał do analizy pobrano 17.10.2025 r. Na pierwszym etapie analizy zastosowano następujące kryteria wyszukiwania: 1) hasło: *grey divorce*, 2) obszar: Social Science, 3) lata 1999–2025 (baza pozwala na wyszukiwanie pełnych opracowań z tego okresu, należy jednak zaznaczyć, że w ramach dostępnego materiału cytowane są także publikacje z lat wcześniejszych, do których istnieje dostęp za pomocą bibliografii/linków kierujących do miejsc ich deponowania w sieci, w związku z tym baza Scopus pozwala na wyszukiwanie także starszych publikacji); 4) metadane: *article title, abstract, keywords*. Pierwszy etap procesu wyszukiwania za pomocą *search query* pozwolił na wyodrębnienie 67 opracowań naukowych nawiązujących do problematyki. Kolejny etap polegał na zapoznaniu się z wyodrębnionymi artykułami. Do pogłębionej analizy zakwalifikowano 38 dokumentów/artykułów zarówno o charakterze teoretycznym, jak i empirycznym. Poszukiwano w nich informacji na temat: skali, przyczyn, a także konsekwencji zjawiska „szarych rozwodów”. Analizowany materiał pochodził przede wszystkim z kontekstu zachodniego (USA i Europy).

Kontekst społeczno-kulturowy zjawiska rozwodów w starszym wieku

Dynamika zmian demograficznych

Statystyki pokazują, że ludność krajów rozwiniętych żyje coraz dłużej. Europa to zdecydowanie najstarszy kontynent – już ponad 20% jej mieszkańców ma 65 i więcej lat (jest to dwukrotnie więcej niż światowa średnia). Jak prognozują demografowie, w niedługim czasie proces starzenia się społeczeństw dotknie wszystkie kontynenty (z wyjątkiem Afryki). W 2050 r. aż 17% globalnego społeczeństwa będzie mieć 65 i więcej lat. Europa pozostanie w tym względzie liderem, bowiem udział osób ze wspomnianej kategorii wiekowej zbliży się w 2050 r. do 30% (*The Impact of Demographic Change...*).

Współcześnie „szare/srebrne rozwody” (*grey/silver divorces*) związane są w dużej mierze ze zjawiskiem starzenia się pokolenia wyżu demograficznego (*baby boomers*) urodzonego od 1946/1947 do 1955/1960 r. i wzrostem potencjalnych rozwodników (Brown, Lin, Julian 2024). Gwałtowne przyspieszenie rozwodów w drugiej połowie życia w połączeniu ze starzeniem się populacji małżeńskiej oznacza, że rosnąca część rozwodów dotyczy obecnie osób dorosłych będących w późnym wieku średnim i starszych. Badając zjawisko w Stanach Zjednoczonych, Susan Brown podkreśla, że podczas gdy tylko 8% wszystkich rozwodzących się osób w 1990 r. było w wieku 50 lat lub starszych, to obecnie odsetek ten wynosi prawie 40%. Najbardziej znaczący wzrost wskaźników rozwodów odnotowano wśród osób w wieku 65 lat i starszych. Wskaźnik ten potroił się w latach 1990–2021 (Brown, Lin, Julian 2024).

Jak podkreślają badaczki i badacze problematyki, osoby z wyżu demograficznego (*baby boomers*) były pierwszą kohortą, która zdecydowanie częściej aniżeli wcześniejsze pokolenia rozwodziła się i ponownie wychodziła za mąż. Przyczyną tego stanu rzeczy były nie tylko regulacje prawne³ pozwalające na łatwiejsze rozstanie, istotne były przemiany kulturowe i obyczajowe, które odegrały znaczącą rolę w przypadku omawianego zjawiska. W krajach zachodnich mamy obecnie do czynienia z rosnącą liczbą starszych osób, które mogą doświadczyć także ponownego rozwodu, bowiem, jak wynika z badań, ponowne małżeństwa częściej niż pierwsze małżeństwa kończą się rozstaniem (Raley, Sweeney 2020). Odsetek osób kiedykolwiek rozwiedzionych, obecnie rozwiedzionych i co najmniej dwukrotnie

³ Dla przykładu – w Polsce rozwody zostały zalegalizowane tuż po II wojnie światowej (jedno-
lite prawo małżeńskie wprowadzające taką możliwość weszło w życie 1 stycznia 1946 r.). We
Włoszech i Portugalii w latach 70. XX w. W Hiszpanii – po upadku dyktatury Franco, dopiero
w 1981 r. Rozwody w Irlandii zostały zalegalizowane po referendum konstytucyjnym z dnia
24 listopada 1995 r. (jednak jego wyniki oficjalnie ogłoszono w roku 1996, a prawo weszło w ży-
cie w 1997 r.). Na Malcie natomiast rozwody zostały zalegalizowane dopiero w 2011 r.

żonatych/zamężnych jest najwyższy wśród osób w wieku 50 lat i starszych (Kreider, Ellis 2011, za: Brown, Lin 2012).

Omawiane zjawisko „szarych/srebrnych rozwodów” obserwowane jest nie tylko USA, w ostatnich latach mamy z nim do czynienia w całej Europie Zachodniej, jak również w Japonii i Australii (Brown, Lin, Julian 2024). Jeśli zaś chodzi o społeczeństwo polskie, według prognozy demograficznej GUS, do roku 2060 spodziewany jest stały wzrost liczby ludności w wieku senioralnym⁴. Analizując zaś strukturę rozwodów, w 2022 r. aż 17% rozwodów dotyczyło par z ponad 25-letnim stażem małżeńskim⁵. W tym samym roku orzeczono 2807 rozwodów z udziałem kobiet w wieku 60 lat i więcej (w dniu wniesienia powództwa), czyli o 1,1% więcej niż w poprzednim roku, co stanowiło 4,7% wszystkich rozwodów w Polsce (GUS 2023). Dane pokazują, że w Polsce rozwód coraz częściej dotyka również starszych osób i/lub pary z długoletnim doświadczeniem wspólnego życia⁶.

Przemiany ekonomiczne i społeczno-kulturowe

Zmiany demograficzne w przypadku omawianego problemu stanowią istotny czynnik wpływający na wzrastającą liczbę rozwodów w drugiej połowie życia, jednak nie tłumaczą całkowicie omawianego zjawiska. Analizując kwestię rozwodów par z długoletnim doświadczeniem wspólnego życia i/lub rozwody osób co najmniej pięćdziesięcioletnich należy także zwrócić uwagę na przemiany ekonomiczne i rynku pracy, w tym wzrost aktywności zawodowej kobiet, ich ekonomicznej niezależności, a tym samym większej niż dawniej możliwości decydowania o swoim życiu.

Ostatnie dziesięciolecie to okres, w którym kobiety stały się o wiele bardziej aktywne na rynku pracy, jednak w początkowej fazie tej „rewolucji” ich status i zarobki nie były na tyle wysokie, by mogły zapewnić im pełną niezależność ekonomiczną. Analizując interesującą nas kategorię osób starszych, należy zaznaczyć, że kobiety z pokolenia „baby boomers”, w przeciwieństwie do swoich matek, coraz częściej wchodziły na rynek pracy. Ich aktywność zawodowa wiązała się nie tylko z potrzebami natury ekonomicznej, w większym stopniu niż dawniej także

4 „W 2060 r. w Polsce ma mieszkać 11,9 mln osób starszych, tj. o 21,0% więcej niż w 2022 r., stanowiąc 38,3% ogółu ludności. Wśród seniorów, podobnie jak w całej populacji, przeważają kobiety (udział kobiet w zbiorowości osób starszych w 2022 r. wyniósł 58,1%; w grupie osób w wieku 60 lat i więcej na 100 mężczyzn przypadało 139 kobiet)” (GUS 2023).

5 „18 proc. rozwiedzionych par miało za sobą od 0 do 4 lat wspólnego życia, a kolejne 20% spędziło razem od 5 do 9 lat” (GUS 2023).

6 Rozwody najczęściej mają miejsce w dużych miastach, bowiem liczba rozwodów w miastach jest prawie 3-krotnie wyższa niż na wsi. Jeśli chodzi o współczynnik rozwodów jest on prawie dwukrotnie wyższy w mieście, ta sama sytuacja występuje w przypadku separacji (GUS 2023).

z potrzebą samorealizacji na gruncie życia zawodowego i społecznego, widocznym zwłaszcza wśród kobiet lepiej wykształconych i świadomych korzyści z pracy poza domem. Część z nich była w stanie zarabiać na własne utrzymanie, nie będąc już całkowicie zależnymi od dochodów swoich mężów. Masowe wejście kobiet na rynek pracy i ich aktywność w sferze zawodowej spowodowały także szeroko zakrojoną dyskusję na temat godzenia obowiązków rodzinnych i zawodowych, a także, w zależności od kraju i jego polityki społecznej/rodzinnej, wprowadzanie usprawnień ułatwiających pełnienie różnych ról społecznych. Warto tu zwrócić uwagę na specyfikę rodzimej trajektorii osób starszych, których biografie małżeńskie i zawodowe kształtowane były w warunkach dwóch odmiennych porządków instytucjonalnych (w okresie PRL oraz transformacji po 1989 r.). W polskim przypadku autonomia ekonomiczna kobiet w starszych kohortach była i jest nadal uwarunkowana specyfiką rynku pracy okresu transformacji oraz systemu zabezpieczenia społecznego (generującego np. niskie emerytury), co może modyfikować przebieg i konsekwencje rozwodów w późnym wieku. Należy jednak podkreślić, że kobiety, które obecnie przechodzą na emeryturę, to pokolenie bardziej zróżnicowane w zakresie wzorów ról płciowych i aktywności społecznej niż wcześniejsze pokolenia. Ich ekonomiczny i społeczny awans zapewnił im m.in. większą aniżeli dawniej swobodę porzucenia niesatysfakcjonującego związku/odejścia od partnera/męża.

Przemiany społeczno-kulturowe – wartości, indywidualizacja, przemiany statusu kobiet i mężczyzn oraz kulturowych koncepcji płci (*gender*) i relacji intymnych to również istotne konteksty nasilenia omawianego zjawiska. Wyżej wymienione wpływają na przemiany współczesnej rodziny, w tym zmieniające się postawy wobec małżeństwa i rozwodów.

W tradycyjnym modelu płci i życia małżeńsko-rodzinnego status, role kobiet i mężczyzn oraz podział obowiązków domowych były (w zależności od społeczeństwa – nadal są) ściśle określone. Kobiety miały niższy status niż mężczyźni, brak lub ograniczone prawa polityczne i cywilne. Postępując wedle społecznie wytyczonych norm, przeważnie odpowiadały za opiekę nad dziećmi i dbanie o dom, natomiast zadaniem mężczyzny było utrzymanie gospodarstwa domowego. Jednak struktura rodziny, sposób jej organizacji, relacje między jej członkami zmieniają się wraz z innymi zachodzącymi zmianami społecznymi. Ostatnie dziesięciolecia to czas intensywnych przemian rodziny oraz ról kobiet i mężczyzn w życiu prywatnym i publicznym. Wspomniany już wzrost zatrudnienia wśród kobiet spowodował zmiany w funkcjonowaniu rodziny i relacji w jej ramach. Wpłynął m.in. na erozję roli mężczyzny jako głowy i żywiciela rodziny i odebrał mu funkcję jedynego łącznika rodziny (żony i dzieci) ze światem zewnętrznym. Konsekwencjami takiego stanu były zmiany zarówno w relacjach między kobietami i mężczyznami, w relacjach małżeńskich, jak i zmiany w kwestii posiadania potomstwa i opieki nad nim. Badaczki i badacze problematyki zwracają uwagę m.in. na współczesne osłabienie spójności rodzin, autonomizację jej członków oraz ogólne zmiany

w systemie wartości, a także norm obyczajowych (m.in. Kwak 2005, 2014, 2022; Slany 2006, 2011; Szlendak 2010, 2025; Arcimowicz 2014; Dzwonkowska-Godula 2015; Garncarek 2017). Rodzina, a dokładniej – rodziny, „dzieją się” na naszych oczach, zmieniają się wraz ze zmieniającym się społeczeństwem, a intensyfikacja wspomnianych procesów wpływa na kształt rodzin i relacje osób je tworzących (Walzer 2008; Sikorska 2018). Przemianom ulegają procesy socjalizowania i różnicowanie norm i oczekiwań formułowanych w stosunku do dziewczynek/kobiet i chłopców/mężczyzn. Zachowania współczesnych młodych ludzi stanowią także inspirację dla starszego pokolenia. Należy jednak zaznaczyć, że całkowite porzucenie tradycyjnego modelu podziału ról na rzecz modelu partnerskiego nie jest możliwe (zwłaszcza w społeczeństwach silnie opartych na tradycyjnym/patriarchalnym systemie), w wielu przypadkach pozostaje on w sferze preferencji⁷.

Zdaniem Anthony’ego Giddensa efektem wymienionych już procesów jest zarówno poszukiwanie, jak i konstruowanie innych niż dotychczas relacji intymnych, w tym relacji małżeńskich. Autor *Przemian intymności* stawia tezę, że współcześnie nastąpiło odejście od miłości romantycznej i został wykształcony nowy typ miłości – „miłość współbieżna”, która opiera się na „czystej relacji” (Giddens 2006). Czysty związek to taki, w którym jednostki decydują się na jego kontynuowanie, ponieważ spełnia on ich emocjonalne i seksualne potrzeby. Związek będzie udany tylko tak długo, jak długo będzie spełniał potrzeby jednostki i będzie ona czerpała z niego korzyści. Mowa tu o demokratyzacji sfery prywatnej, która „jest dziś nie tylko projektem, ale realną właściwością życia osobistego, która ujawnia się w czystej relacji” (Giddens 2006: 217). Zdaniem Giddensa demokratyzacja życia osobistego stanowi istotny czynnik, wywołujący rewolucję w życiu prywatnym. Ma ona polegać na „wprowadzeniu do życia jednostki autonomii, a także umiejętności zachowania granic osobistych, niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania związków” (Giddens 2006: 222). Jak podkreślają krytycy koncepcji, Giddens niekiedy traktuje czystą relację jako idealny, ale jednak faktycznie funkcjonujący model dzisiejszych związków, który zaczyna dominować w obszarze relacji intymnych, gdzie indziej zaś opisuje ją jako nieistniejący jeszcze typ idealny, ku któremu dopiero zmierzamy. Zatem, jak na razie, czysta relacja stanowi pewnego rodzaju „ramy etyczne” dla związków (Schmidt 2011: 126).

Zarysowane zmiany w sferze życia małżeńsko-rodzinnego wpływają na wszystkie pokolenia, w tym także osoby starsze. Zwiększony nacisk na indywidualne

7 Mając na względzie rodzimą sytuację, z badań przeprowadzonych przez autorkę artykułu (w opracowaniu) wynika, że w Polsce rozwód – zwłaszcza w starszym wieku – bywa nadal normatywnie ambiwalentnym zakończeniem związku, silniej aniżeli w krajach zachodnich, osadzony jest w lokalnych (patriarchalnych) normach kulturowych, religijnych oraz w strukturze społecznej (mowa tu m.in. o różnicach terytorialnych, środowiskowych, związanych z pozycją i pełnionymi rolami społecznymi i in.).

spełnienie i satysfakcję, jednocześnie osłabienie małżeństwa jako instytucji na całe życie może przyczynić się do wzrostu liczby rozwodów także wśród starszych osób dorosłych i/lub osób w długoletnich związkach małżeńskich (Wu, Schimmele 2007). Współcześnie mamy do czynienia ze zmieniającymi się postawami wobec małżeństwa i rozwodu. Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci piętno rozwodu z czasem złagodniało, umożliwiając większej liczbie osób zakończenie małżeństwa bez obawy o społeczny ostracyzm. Dla pokolenia „baby boomers”, które (w mniejszym bądź większym stopniu – w zależności od kraju) osiągało pełnoletność podczas wspomnianych już zmian społecznych, rozwód może wydawać się oczywistym rozwiązaniem w przypadku wystąpienia problemów w związku.

Obecnie, w większym stopniu aniżeli dawniej, stanowi on społecznie akceptowany sposób na osiągnięcie własnego szczęścia (por. Giddens 2006, 2024). Należy także podkreślić, że małżeństwa zmieniają się i ewoluują w ciągu życia, a zatem po wielu latach mogą już nie spełniać potrzeb na późniejszych etapach życia pary, co stanowi jedną z istotnych przyczyn analizowanego zjawiska.

Rozwody w starszym wieku w świetle analizy literatury przedmiotu

Badaczki i badacze problematyki podkreślają, że rozwód w późnym wieku rzadko wynika z jednej przyczyny, przeważnie jest on efektem połączenia indywidualnych problemów, dynamiki relacji w związku oraz zarysowanego w poprzednim podrozdziale szerszego kontekstu społecznego (Ekerdt, Vinick 1991; Brown, Lin 2012; Wolfe, Thomeer 2021; Putri, Dewi, Azhari Al-Mazaahib 2023). Analiza zebranego materiału pozwoliła na wyodrębnienie czynników psychologicznych, społeczno-kulturowych, ekonomicznych i związanych z przebiegiem życia (cyklem życia jednostki i rodziny) jako istotnych dla nasilenia zjawiska szarych rozwodów we współczesnych społeczeństwach z kręgu kultury zachodniej.

Psychologiczne przyczyny rozwodów w starszym wieku zwykle wynikają z długotrwałych problemów w ramach relacji małżeńskiej. Cechy osobowości, niezgodność charakterów⁸, które na początku lub w pierwszych latach związku nie były dostrzegalne lub nie przeszkadzały osobom będącym w danej relacji, z czasem mogą stać się uciążliwe dla obojga lub jednego z partnerów. Zwłaszcza na późniejszych etapach związku małżeńskiego, kiedy to przybywa dodatkowych

⁸ Z danych GUS wynika, że w Polsce najczęściej wskazywanym powodem rozwodów jest niezgodność charakterów (ponad 52% wskazań). Następne w kolejności są niewierność (17,5%), nadużywanie alkoholu (13%), problemy finansowe (7,3%), kwestie mieszkaniowe (4,7%) (GUS 2023). Warto w tym miejscu dodać, że problemy materialne i konflikty na tym tle mogą wpływać/generować inne problemy, tj. poczucie niespełnienia w związku, wywoływać stres itp. Dane te nie uwzględniają jednak specyfiki poszczególnych kategorii wiekowych.

obowiązków, np. związanych z opieką nad osobami zależnymi (dziećmi, starzejącymi się rodzicami)⁹. Szczególnie neurotyczność, niestabilność emocjonalna i nieadaptacyjne radzenie sobie z problemami są silnie powiązane z rozpadami małżeństw w późniejszym wieku (da Silva Espindola, da Costa Neto 2025). Jak wynika z badań, niezgodność osobowości między małżonkami, w połączeniu ze stresorami związanymi z procesem starzenia się, zwiększa ryzyko rozwodu. Poza tym osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne są bardziej narażone na rozpad małżeństwa i rzadziej zawierają nowe związki małżeńskie (Mojtabai i in. 2017). Również osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych mają trudności z adaptacyjnym radzeniem sobie z problemami, co dodatkowo destabilizuje małżeństwo i może prowadzić do jego rozpadu (Kilmann 2012; da Silva Espindola, da Costa Neto 2025).

Kolejna kwestia, na którą zwraca się uwagę w literaturze przedmiotu, dotyczy długotrwałego zaniedbywania emocjonalnego żony/męża. Wielu seniorów wskazuje, że przez lata nie byli słuchani, nie otrzymywali wsparcia, nie czuli bliskości z partnerem/ką. Z czasem doprowadziło to ich do emocjonalnego wycofania czy też zupełnego zaniku więzi w związku. Taki stan często charakteryzuje się m.in. powierzchownymi rozmowami, brakiem rozmów o uczuciach i indywidualnych potrzebach, emocjonalnym chłodem, poczuciem osamotnienia pomimo bycia razem. Badania dotyczące problematyki wskazują, że wiele starszych par, które się rozwodzą, podkreśla, że z wiekiem oddaliło się od siebie (Bair 2007).

Wskazując na czynniki wpływające na decyzje o rozwodzie, wymienia się także różne formy przemocy – fizyczną, seksualną, ekonomiczną, jak również przemoc psychiczną, w tym podejrzliwość i zazdrość o żonę/męża, niewierność (Lin i in. 2018; Putri i in. 2023). Na bazie powyższych latami może narastać frustracja w jednym bądź obojgu partnerach relacji, dochodzić do konfliktów na podłożu wyżej wymienionych problemów małżeńskich, które po latach mogą stać się przyczyną rozwodu.

Analiza literatury przedmiotu pozwoliła również na wyodrębnienie czynników o charakterze **społeczno-kulturowym**. Na pierwszy plan wysuwają się tutaj wspomniane wcześniej przemiany kulturowych koncepcji płci (*gender*) i relacji małżeńskich (Arber, Davidson, Ginn 2003; Walzer 2008). Interesujące w tej kwestii są badania Susan Walzer, która podkreśla, że wiele teoretycznych i empirycznych badań wskazuje, że w heteroseksualnym małżeństwie normy dotyczące zadań realizowanych w rodzinie/na jej rzecz, a także miłości i relacji intymnych są zróżnicowane ze względu na płeć. Autorka, opisując cztery obszary płciowego

9 Jürg Willi wskazuje na następujące fazy/etapy małżeństwa: „tworzenie związku, realizacja i rozwój małżeństwa, kryzys wieku średniego, małżeństwo wieku podeszłego. W każdej z faz dochodzi do zmian obrazu związku, intymności partnerów, ich motywacji do bycia razem” (Willi 1996).

zróznicowania w małżeństwie, podaje: zarabianie na chleb/rodzinę, prace domowe, rodzicielstwo/opiekę nad dziećmi i ekspresję emocjonalną. Kwestie te identyfikowała i weryfikowała w retrospektywnych relacjach osób rozwiedzionych (będących wcześniej w heteroseksualnych małżeństwach). Autorka zaproponowała koncepcję „przerabiania” płci poprzez rozwód (*redoing gender through divorce*), aby uchwycić proces odrzucania poprzednich form realizowania płci (kobiecości i męskości) w małżeństwie. Jeśli małżeństwo jest miejscem „robienia” płci/*doing gender*, to dla niektórych osób rozwód (czasami jako długoletni proces) generuje „przerabianie” płci. Zmieniają one swoje oczekiwania, dotyczące kobiecych i męskich zachowań w rodzinie, dotychczasowej relacji intymnej (Walzer 2008). Wieloletnie obciążenie tradycyjnie przypisanym rolom i obowiązkom, po latach może wywoływać psychiczne i fizyczne wyczerpanie. Zmiany w postrzeganiu kobiecych i męskich ról społecznych, obserwacja zachowań młodszych pokoleń, które są bardziej egalitarne w kwestii podziału ról społecznych i relacji między płciami, może prowadzić do bolesnego odkrycia, że przez lata druga osoba była dla nas bardziej obciążeniem aniżeli partnerem/ką. Narastająca frustracja z powodu długoletnich konfliktów (m.in. o obowiązki domowe, ignorowanie różnych problemów w relacji) z wiekiem może stać się nie do zniesienia i powodować chęć rozstania.

W badaniu „How Couples Meet and Stay Together” Michael Rosenfeld zwraca uwagę na to, że prawie 70% rozwodów w Stanach Zjednoczonych jest inicjowanych przez kobiety (Rosenfeld 2018). Rosenfeld porównywał chęć zerwania związku przez amerykańskie heteroseksualne pary małżeńskie oraz pary pozostające w związkach pozamałżeńskich. Jego analizy pokazały, że w małżeństwach większość rozstań jest inicjowana przez partnerki, natomiast w związkach pozamałżeńskich mężczyźni i kobiety wyrażali taką samą chęć rozstania się. Ponadto żony oceniały jakość swoich związków niżej niż mężowie, podczas gdy mężczyźni i kobiety w związkach pozamałżeńskich wyrażali podobne oceny jakości związku (Rosenfeld 2018). Analizy Rosenfelda potwierdzają twierdzenie o postrzeganiu współczesnego heteroseksualnego małżeństwa jako bardziej opresyjnego i niekomfortowego dla kobiet aniżeli dla mężczyzn¹⁰. Niechęć mężczyzn do odejścia wynika z wielu czynników, takich jak strach przed samotnością, a także z oczekiwań kulturowych. Mężczyźni często czerpią więcej korzyści z małżeństwa, m.in. w zakresie zdrowia, perspektyw zawodowych, a nawet długości życia

¹⁰ Zdaniem Rosenfelda małżeństwo jako instytucja nie nadąża za oczekiwaniami dotyczącymi równości płci. Żony nadal przyjmują nazwiska swoich mężów (czasami są do tego zmuszane). Mężowie nadal oczekują, że ich żony będą wykonywać większość prac domowych i większość opieki nad dziećmi. Związki niemałżeńskie nie mają takiego historycznego bagażu i oczekiwań, jak związki formalne, co sprawia, że mogą być bardziej elastyczne, a zatem lepiej dostosowywać się do współczesnych oczekiwań, w tym oczekiwań kobiet dotyczących większej równości płci (Rosenfeld 2018).

(Travers 2025; Cohen, Demeter 2025). Jak wynika z innych badań nad kobietami inicjującymi rozwody, aby uzyskać autonomię i kontrolę nad swoim życiem, muszą one przełamać społeczno-kulturowe bariery, żeby odzyskać czy też zbudować osobistą sprawczość. Inicjowanie rozwodu stanowi akt autonomii i oporu wobec patriarchalnego ucisku płci, a sam rozwód daje im możliwości przekształcenia społecznych ról, a także kobiecej tożsamości (Almog, Herbst-Debby 2025).

Analizując czynniki społeczne, należy podkreślić kwestię potrzeby autonomii i samorealizacji (Giddens 2006, 2024), która charakteryzuje nie tylko młodsze pokolenia. Starsze osoby obserwują i uczestniczą w procesie zmian społeczno-kulturowych, te zaś mogą wywoływać potrzebę zmian także w ich życiu. Istotną kwestią jest także różne tempo rozwoju osobistego w trakcie trwania związku. Ludzie nierzadko przechodzą metamorfozy pod wpływem innych osób, jak i życiowych zdarzeń (choroby, śmierci kogoś bliskiego), pojawia się nowa pasja, zmiana stylu życia, praca nad sobą, terapia, powrót do/lub rozpoczęcie nauki. Gdy jedno z partnerów się rozwija, a drugie stoi w miejscu lub nie akceptuje zmian, mogą pojawić się problemy w relacji. Zmiana priorytetów często doprowadza do nieporozumień, które w końcu mogą przerodzić się w otwarte konflikty między partnerami i stanowić przyczynę rozstania.

Biorąc pod uwagę kolejny wyodrębniony w toku analizy typ – **ekonomiczne** uwarunkowania szarych rozwodów, należy uwypuklić wpływ wspomnianego we wprowadzeniu bezprecedensowego awansu zawodowego kobiet. Jak podkreślają badaczki i badacze problematyki, kobiety, które osiągają obecnie 60. i 70. rok życia, to pokolenie, które dorastało jako pierwsze zdolne do podjęcia wysoko płatnej pracy zawodowej, która stawiała je (w niektórych przypadkach) na równi z ich mężami. Taka sytuacja sprawiła, że m.in. było/jest im łatwiej zakończyć niesatysfakcjonującą relację/rozwieść się (Kuperberg, za: Volte 2024).

Jak wynika z analizy literatury przedmiotu, płeć i status społeczno-ekonomiczny kształtują doświadczenia związane z rozwodem w późnym wieku. Niezależność finansowa kobiet zwiększa „ryzyko” czy też ułatwia rozwód, zaś odpowiednie zasoby społeczno-ekonomiczne łagodzą jego negatywne skutki (Ekerdt, Vinick 1991; Myers, Booth 1996; Bishop 2022; Stanfors, Andersson, Sandström 2025). Badania pokazują jednak, że mamy do czynienia z dysproporcjami pomiędzy kobietami a mężczyznami w tym obszarze na niekorzyść kobiet. Generalnie to one częściej aniżeli mężczyźni borykają się z większymi wyzwaniem ekonomicznymi w trakcie małżeństwa, jak i po rozwodzie (Loew 1995; Kawalerowicz i in. 2025; Steffan i in. 2025). Także przemoc ekonomiczna w związku to nadal częstsze doświadczenie kobiet. Mowa tu m.in. o kontrolowaniu finansów, zabieraniu pieniędzy, zakazie pracy, kontrolowaniu dostępu do opieki zdrowotnej itp. Z powodu niedostatecznych zasobów, niejednokrotnie zaniżonej samooceny mają one ograniczone możliwości decydowania o swoim życiu, a te zaś z czasem mogą stać się przyczyną decyzji o rozwodzie.

W zależności od kraju i jego systemu zabezpieczeń społecznych starsze rozwiedzione kobiety cechuje wyższe ryzyko ubóstwa, bowiem po rozstaniu mają ograniczony dostęp do świadczeń socjalnych i emerytalnych. Różnice te są szczególnie widoczne wśród kobiet czarnoskórych i Latynosek oraz wśród kobiet wielodzietnych i/lub posiadających niższe wykształcenie (Hammond i in. 2008; Brown 2012; Wolfe, Thomeer 2021; Cimelli, Bonnet, Solaz 2025). Ponadto kobiety częściej przeprowadzają się i po rozwodzie zostają zmuszone do wynajmowania mieszkania, podczas gdy mężczyźni zazwyczaj zachowują prawo własności do mieszkania/domu (Wolfe, Thomeer 2021). Analizy intersekcyjnalne prowadzone przez amerykańskie badaczki i badacze pokazują także, że kobiety i mężczyźni należący do mniejszości etnicznych doświadczają po rozwodzie złożonych niekorzystnych warunków ekonomicznych, wynikających z połączonego wpływu rasy/pochodzenia etnicznego i płci (Restifo, Ryabov, Ruiz 2023).

Jak wynika z poczynionych analiz literatury przedmiotu, sytuacja ekonomiczna może być zarówno przyczyną, jak i konsekwencją rozwodów w późnym wieku. W zależności od społeczeństwa niekorzystna sytuacja ekonomiczna zwiększa ryzyko rozwodu, a sam rozwód przyspiesza dalsze pogorszenie sytuacji ekonomicznej, a także stanu zdrowia, szczególnie w przypadku kobiet, zwłaszcza przynależących do mniejszości etnicznych i/lub grup szczególnie wrażliwych.

Ostatnia z wyodrębnionych w procesie analizy grupa czynników wpływających na upowszechnienie zjawiska szarych rozwodów dotyczy zmian w **cyklu życia jednostki i rodziny**. Należy tu wspomnieć o trzech istotnych kwestiach w jej ramach – kryzysie wieku średniego, przejściu na emeryturę oraz syndromie „pustego gniazda”.

Kryzys wieku średniego jest okresem refleksji nad tym, co minęło, a tym, co może nas jeszcze spotkać, to czas niepewności, który może uwypuklić problemy w związku. Charakteryzuje się m.in. lękiem przed przemijaniem, obejmuje potrzebę odzyskania kontroli nad życiem i skłania niektóre osoby do radykalnych decyzji, w tym także do zakończenia dotychczasowego, niesatysfakcjonującego związku. W miarę starzenia mogą pojawić się takie problemy jak spadek libido, trudności zdrowotne, a te zaś generować poczucie odrzucenia i samotności w relacji małżeńskiej. Także przejście na emeryturę jest znaczącą zmianą życiową, która może osłabić relacje małżeńskie i stanowić poważne wyzwanie dla pary, w tym generować chęć rozstania (Booth, Johnson 1994; Hiedemann, Suhomlinova, O’Rand 1998; Davey, Szinovacz 2004). Jak wynika z badań, asynchroniczna emerytura (jedno z małżonków przechodzi na emeryturę przed drugim) może wiązać się z tymczasowym spadkiem satysfakcji małżeńskiej i nasileniem konfliktów, ale jakość małżeństwa często poprawia się, gdy oboje małżonkowie przejdą na pełną emeryturę (Ekerdt, Vinick 1991; Myers, Booth 1996; Bishop 2022; Stanfors, Anderson, Sandström 2025). Biorąc pod uwagę wyjątkowe wydarzenia i doświadczenia charakteryzujące różne etapy małżeństwa, w okresie średniej i starszej dorosłości

wiele par staje także w obliczu tzw. „pustych gniazd” (dzieci opuszczają dom rodzinny, a małżonkowie zostają w nim sami) (Wu, Schimmele 2007; Żadkowska 2024). Kiedy dzieci dorastają i wyprowadzają się z domu, wiele par dopiero wtedy konfrontuje się z faktem, że od lat żyły ze sobą tylko dla dzieci, byli bardziej „współrodzicami” aniżeli partnerami w relacji intymnej. Wymienione tu punkty zwrotne w cyklu życia jednostki i rodziny mogą skłaniać ludzi do ponownej oceny ich małżeństw, ostatecznie zaś prowadzić do decyzji o rozstaniu/o rozwodzie¹¹. Jak wskazuje Deirdre Bair – małżeństwo, które było satysfakcjonujące, gdy oboje małżonkowie pracowali i dzielili się czynnościami, takimi jak wychowywanie dzieci, może rozpaść się, gdy para przejdzie na emeryturę i/lub „gniazdo” zaczyna być puste (Bair 2007).

Cykl życia rodziny nie kończy się wraz z rozwodem, zwłaszcza kiedy para miała dzieci. Interesująca w omawianym obszarze jest kwestia międzypokoleniowego wsparcia po rozpadzie małżeństwa. Osoby starsze po rozwodzie zgłaszają więcej konfliktów w relacjach (nie tylko z byłym partnerem/ką, ale także w relacjach z potomstwem) (Carr 2001; Ward, Mathias, Hitchings 2007). Rozwód istotnie wpływa na warunki życia, wiąże się także z otrzymywaniem (bądź brakiem) wsparcia przez potomstwo. Rozpad małżeństwa w późniejszym wieku zmniejsza wsparcie dzieci, szczególnie wobec ojców oraz prowadzi do zróżnicowanych warunków życia po rozwodzie. Jak wynika z badań nad rozwodami w jesieni życia i zmianami mieszkaniowymi wśród starszych mężczyzn i kobiet w Szwecji, około połowa starszych rozwiedzionych osób dorosłych mieszka samotnie, a pozostałe mieszkają z rodziną lub nowymi partnerami. Co istotne, większą stabilność odczuwają osoby, które po rozwodzie ponownie zawarły związek (Kawalerowicz i in. 2025). Generalnie bliskość rodziny i wsparcie międzypokoleniowe pełnią niejako rolę czynnika ochronnego i wspierającego starszą osobę po doświadczeniu rozwodu (Hatemi, McDermott, Eaves 2015; Gander 2018; Brown 2022, 2024). „Szare rozwody” mogą nie tylko kształtować dobrostan tych, którzy doświadczają ich bezpośrednio, ale także mieć konsekwencje dla pozostałych członków rodziny (Lin 2008; Lin, Brown 2012). Jak podkreśla Lin, wzrost liczby rozwodów w późniejszym okresie życia może ostatecznie nałożyć dodatkowe obciążenia na całe społeczeństwo, ponieważ rozwiedzione osoby będą zmuszone zwrócić się do instytucjonalnych, a nie rodzinnych źródeł wsparcia (Lin 2008).

¹¹ Jak wynika z badań przeprowadzonych przez autorkę artykułu (dane w opracowaniu), w polskim kontekście posiadanie dzieci, szczególnie w starszych kohortach, często pełniło funkcję czynnika opóźniającego decyzję o rozwodzie, a moment usamodzielnienia się potomstwa stanowi jedno z istotnych punktów zwrotnych w redefinicji relacji małżeńskiej.

Podsumowanie

W nadchodzących dziesięcioleciach będzie wzrastał odsetek i liczba osób starszych. Starzejące się społeczeństwa to nie tylko wyzwania dla systemów emerytalnych i sektora opieki zdrowotnej. Proces starzenia się społeczeństw rozwiniętych ma wieloraki wymiar i może przynosić nieznanne dotąd wyzwania i możliwości, a zjawisko „szarych/srebrnych” rozwodów należy do jednych z nich. Zarysowane w niniejszym tekście czynniki warunkujące rozwody w jesieni życia – psychologiczne, społeczno-kulturowe, ekonomiczne i związane z cyklem życia jednostki i rodziny mogą stanowić asumpt do dalszych badań nad zjawiskiem „szarych” rozwodów. Analiza zebranego materiału pokazała, że większość dotychczasowych badań pochodzi z kontekstu zachodniego (USA i Europy Zachodniej), zatem mamy do czynienia z ograniczoną możliwością uogólniania wyników na społeczności o innym charakterze. Jak pokazują statystyki, w ostatnich latach nasilenie zjawiska „szarych/srebrnych” rozwodów jest obserwowane również w Polsce, jednak brakuje badań interdyscyplinarnych, a także longitudinalnych dotyczących rozwodów w starszym wieku. Rozwody osób starszych mają istotne implikacje zarówno dla nich samych, ich rodzin, jak i całego społeczeństwa, zatem dalsze badania nad problematyką, zwłaszcza uwzględniające wymiary kulturowe oraz długoterminowe trajektorie osób rozwiedzionych w jesieni życia, reprezentujących różne kategorie społeczne może być nie tylko interesujące poznawczo, także mieć wymiar aplikacyjny, zwłaszcza w kontekście starzejących się społeczeństw.

Bibliografia

- Almog E., Herbst-Debby A. (2025), *Women who initiate divorce embrace autonomy*, „Journal of Marriage and Family”, vol. 87(4), s. 1664–1685, <https://doi.org/10.1111/jomf.13080>
- Amato P. (2000), *The consequences of divorce for adults and children*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 62, s. 1269–1287.
- Amato P. (2010), *Research on divorce: Continuing trends and new developments*, „Journal of Marriage and Family”, vol. 72, s. 650–666, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Arber S., Davidson K., Ginn J. (2003), *Gender And Ageing: Changing Roles and Relationships*, Open University Press.
- Arcimowicz K. (2014), *Przemiany męskości i relacji rodzinnych w polskich telesa-gach*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, nr 51, s. 21–38, <https://doi.org/10.18778/0208-600X.51.02>
- Bair D. (2007), *Calling It Quits: Late-life Divorce and Starting Over*, Random House.

- Bishop K. (2022), *Why women file for divorce more than men*, BBC, <https://www.bbc.com/worklife/article/20220511-why-women-file-for-divorce-more-than-men> (dostęp: 3.09.2025).
- Booth A., Johnson D.R. (1994), *Declining health and marital quality*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 56, s. 218–223.
- Brown S.L., Lin I.-F. (2012), *The gray divorce revolution: Rising divorce among middle-aged and older adults, 1990–2010*, „The Journals of Gerontology: Series BJ”, vol. 67(6), s. 731–741, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbs089>
- Brown S.L., Lin I.-F. (2022), *The graying of divorce: A half century of change*, „Journals of Gerontology: Social Sciences”, vol. 77, no. 9, s. 1710–1720.
- Brown S.L., Lin I.-F., Julian C.A. (2024), *Gray divorce during the COVID-19 pandemic*, „The Journals of Gerontology: Series B”, vol. 79(2), s. 1–6, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbad16>
- Carr D., Utz R. (2001), *Late-life widowhood in the United States: New directions in research and theory*, „Ageing International”, vol. 27, s. 65–88, <https://doi.org/10.1007/s12126-001-1016-3>
- Cimelli L., Bonnet C., Solaz A. (2025), *Do late-life divorces produce greater gender inequalities? Evidence from administrative data*, „Journal of Economic Inequality”, vol. 23, s. 989–1023, <https://doi.org/10.1007/s10888-024-09665-2>
- Cohen K.C., Demeter N. (2025), *Being alone after late-life divorce: Freedom and loneliness from an intergenerational familial/dyadic perspective*, „Aging & Mental Health”, vol. 29(1), s. 176–184, <https://doi.org/10.1080/13607863.2024.2377264>
- da Silva Espindola M.M., da Costa Neto S.B. (2025), *Personalidade e Ruptura Conjugal de Casais Heterossexuais: Uma Revisão Integrativa*, „Fronteira. Journal of Social, Technological and Environmental Science”, vol. 14, no. 1, s. 362–381, <https://doi.org/10.21664/2238-8869.2025v14i1.p362-381>
- Davey A., Szinovacz M.E. (2004), *Dimensions of marital quality and retirement*, „Journal of Family Issues”, vol. 25, s. 431–464, <https://doi.org/10.1177/0192513X03257698>
- Dryjańska A., Piotrowska J. (2012), *Różowa strefa gospodarki*, Fundacja Feminoteka, Warszawa.
- Dzwonkowska-Godula K. (2015), *Tradycyjnie czy nowoczesnie. Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Ekerdt D.J., Vinick B.H. (1991), *Marital complaints in husband-working and husband-retired couples*, „Research on Aging”, vol. 13(3), s. 364–382, <https://doi.org/10.1177/0164027591133005>
- Eurostat, *Marriage and divorce statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics (dostęp: 15.08.2025).
- Gander A.M. (2018), *After the Divorce: Familial Factors That Predict Well-being for Older and Younger Persons*, Routledge.

- Garncarek E. (2017), *Podjęmowanie decyzji o dobrowolnej bezdzietności w kontekście jakości relacji małżeńskiej*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, nr 18, s. 373–387.
- Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Giddens A. (2006), *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Giddens A., Sutton P.W. (2024), *Socjologia: nowe wydanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- GUS (2023), *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r. Analizy statystyczne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Białystok.
- Hammond R.J., Hammond A.M., Einerson L., Ludlow C. (2008), *Resource variations and marital status among later-life elderly*, „Journal of Applied Social Science”, vol. 2(1), s. 47–60, <https://doi.org/10.1177/193672440800200104>
- Hatemi P.K., McDermott R., Eaves L. (2015), *Genetic and environmental contributions to relationships and divorce attitudes*, „Personality and Individual Differences”, vol. 72, s. 135–140, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.08.032>
- Hiedemann B., Suhomlinova O., O’Rand A.M. (1998), *Economic independence, economic status, and empty nest in midlife marital disruption*, „Journal of Marriage and the Family”, vol. 60, s. 219–231, <https://doi.org/10.2307/353453>
- The Impact of Demographic Change in a Changing Environment*, Publications Office of the European Union, 2023, https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/Demography_report_2022_0.pdf (dostęp: 15.08.2025).
- Kawalerowicz J., Abramsson M., Kridahl L., Turunen J. (2025), *Late-life divorce and housing changes among older men and women in Sweden*, „Housing Studies”, s. 1–20, <https://doi.org/10.1080/02673037.2025.2517081>
- Kilmann P.R. (2012), *Personality and interpersonal characteristics within distressed marriages*, „The Family Journal”, vol. 20(2), s. 131–139, <https://doi.org/10.1177/1066480712439532>
- Kwak A. (2005), *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kwak A. (2014), *Współczesne związki heteroseksualne: małżeństwa (dobrowolnie bezdzietne), kohabitacja, LAT*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kwak A. (2022), *The Polish family in transition: A shift towards greater gender equality?*, „Contemporary Social Science”, vol. 17(4), s. 340–352, <https://doi.org/10.1080/21582041.2022.2077419>
- Kwaśniewska S. (2022), *Nieodpłatna praca kobiet: równość zaczyna się w domu*, <https://krytykapolityczna.pl/gospodarka/kobiety-praca-dom-nerownosci/> (dostęp: 11.04.2025).
- Lin I.F. (2008), *Consequences of parental divorce for adult children’s support of their frail parents*, „Journal of Marriage and Family”, vol. 70(1), s. 113–128, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00465.x>

- Lin I.F., Brown S.L., Wright M.R., Hammersmith A.M. (2018), *Antecedents of gray divorce: A life course perspective*, „The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, vol. 73, s. 1022–1031, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw164>
- Loew R.M. (1995), *Determinants of divorced older women's labor supply*, „Research on Aging”, vol. 17(4), s. 385–411, <https://doi.org/10.1177/0164027595174002>
- Mojtabai R., Stuart E.A., Hwang I., Eaton W.W., Sampson N., Kessler R.C. (2017), *Long-term effects of mental disorders on marital outcomes in the National Comorbidity Survey ten-year follow-up*, „Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology”, vol. 52(10), s. 1217–1226, <https://doi.org/10.1007/s00127-017-1373-1>
- Myers S.M., Booth A. (1996), *Men's retirement and marital quality*, „Journal of Family Issues”, vol. 17(3), s. 336–357, <https://doi.org/10.1177/019251396017003003>
- Putri E.L., Dewi R., Azhari Al-Mazaahib A. (2023), *Gray divorce at Palembang Religious Court 2022: Factors associated with old age divorce*, „Jurnal Perbandingan Hukum”, vol. 11(2), s. 205–225.
- Restifo S.J., Ryabov I., Ruiz B. (2023), *Race, gender, and nativity in the Southwest economy: An intersectional approach to income inequality*, „Population Research and Policy Review”, vol. 42(3), s. 1–32.
- Rosenfeld M.J. (2018), *Who wants the breakup? Gender and breakup in heterosexual couples*, [w:] D. Alwin, D. Felmler, D. Kreager (red.), *Social Networks and the Life Course. Frontiers in Sociology and Social Research*, vol. 2, Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-319-71544-5_11
- Schmidt F. (2011), *Nieczyste relacje. Ambiwalencje i napięcia w dzisiejszych związkach intymnych – krytyczna analiza koncepcji Anthony'ego Giddensa*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. 1, s. 121–146, <https://doi.org/10.35757/KiS.2011.55.1.7>
- Sikorska M. (2018), *Teorie praktyk jako alternatywa dla badań nad rodziną prowadzonych w Polsce*, „Studia Socjologiczne”, t. 2(229), s. 31–63.
- Slany K. (2006), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Slany K. (2011), *Rodzina w refleksji feministyczno-genderowej*, [w:] K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Stanfors M., Andersson F.N.G., Sandström G. (2025), *A century of divorce: A time series analysis of macroeconomic conditions and marital dissolution in Sweden 1915–2010*, „Scandinavian Economic History Review”, s. 1–22, <https://doi.org/10.1080/03585522.2025.2477540>
- Steffan B., Jandric J., Loretto W., Airey L. (2025), *The long shadow of divorce: Life-course, gender and later-life work and retirement*, „Ageing and Society”, s. 1–21, <https://doi.org/10.1017/S0144686X25100202>
- Szlendak T. (2010), *Socjologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Szlendak T. (2025), *Miłość nie istnieje. Związki, randki i życie solo w XXI wieku*, Wydawnictwo Znak Literanova, Kraków.
- Travers D. (2025), *Why women seek divorce more often than men*, „Psychology Today”, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/social-instincts/202506/why-women-are-more-likely-to-initiate-divorces-than-men> (dostęp: 25.09.2025).
- Walzer S. (2008), *Redoing gender through divorce*, „Journal of Social and Personal Relationships”, vol. 25(1), s. 5–21, <https://doi.org/10.1177/0265407507086803>
- Ward L., Mathias J.L., Hitchings S.E. (2007), *Relationships between bereavement and cognitive functioning in older adults*, „Gerontology”, vol. 53(6), s. 362–372, <https://doi.org/10.1159/000104787>
- Westrick-Payne K.K., Brown S.L. (2024), *Marriage duration at time of gray divorce*, „Family Profiles”, vol. 12, <https://doi.org/10.25035/ncfmr/fp-24-12>
- Willi J. (1996), *Związek dwojga: psychoanaliza pary*, Wydawnictwo Santorski, Warszawa.
- Wolfe J.D., Thomeer M.B. (2021), *Divorce, economic resources, and survival among older black and white women*, „Journal of Marriage and Family”, vol. 83, issue 1, s. 173–190, <https://doi.org/10.1111/jomf.12702>
- Wu Z., Schimmele C.M. (2007), *Uncoupling in late life*, „Generations”, vol. 31, s. 41–46.
- Żadkowska M. (2024), *Para w pustym gnieździe – o turbulencjach relacyjnych po wyprowadzce dorosłych dzieci z domu rodzinnego*, „Studia Socjologiczne”, nr 3, s. 31–58, <https://doi.org/10.24425/sts.2024.151933>